

elő marsalljának és egyben Rád földesurának, Vay Ádámnak a kúriáját. Itt megpihenhetett egy kicsit a júliusi forróságban az öreg hársfa alatt, a kőasztal mellett. Ezt a kőasztalt ma a penci Cserhát Tájmúzeum őrzi. A kerek, barokk kőasztallap tömzsi, gomba alakú lábön nyugszik. Oldalán található egy vésett mélyedés melynek helyén „1705”. évszámmal márványlap volt, emlékéül annak, hogy a fejedelem mellette ült. Hogy „Rákóczi asztalának” története valóban igaz, azt a Venezuelából hazalátogató Muzsly István, a kúria egykori tulajdonosa, Vay Ádám leszármazottja igazolta.

Az asztalon kívül még említésre méltó néhány írásos dokumentum, mint a három váci nemes kérelme a fejedelemhez (1704. január), melyet Rákóczi visszautasított; vagy a Váci Szegénységek kérelme; illetve Rákóczi három oltalomlevele a városnak.

Az 1950-es években Vácott híradástechnikai laktanya épült, mely Esze Tamásnak, Rákóczi brigadérosának nevét kapta. Ekkor a szintén Esze Tamás nevű történész, a református egyház főgondnoka, saját gyűjteményéből kiállítás rendezett itt, mely évekig fennállt. Látható volt egy latin nyelvű katolikus Cationale (énekeskönyv), melynek eredeti tulajdonosa a váci Dombay család volt. Ebben örökítették meg egykor Esze Tamás tragikus halálát (1708 Nyitra). A laktanya ma már nem üzemel, de vaskapuján még mindig hirdeti a felirat: „Esze Tamás Laktanya”.

A szabadságharc hőseivel akár nap mint nap is találkozhatunk Vácott, hiszen egy-egy szobor, emléktábla mellett nevüket utcák, utak, terek viselik. Ezzel is irántuk való tiszteletünket fejezzük ki és az utcatáblák legalább eszünkbe juttatják ezeket a kiváló embereket, akik vértüket áldozták fel a hazájukért, országunkért.

Vezető tanár: Szilágyi Erzsébet

Horváth Réka – Kovács Nóra – Szemere Dóra

Kalotaszeg népművészetéről

Kolozs megyének azt a területét, amely a Kolozsvár–Nagyvárad vasútvonal, illetve országút között és két oldala mentén Kolozsvártól egészen Csucsáig terül el, és amelyet délen a Gyalui havasok, északnyugaton a Vlegyásza havasa és a Meszes hegylánc keleti lába foglalnak be, Kalotaszegnek nevezzük.

Kalotaszeg néprajzilag három részre tagolódik. Egyik része a *Felszeg*: a Sebes-Körös és a Kalota háromszöge, Bánffyhunyd központtal. A második rész a Körös vizétől északra, az Almás-patak völgye mentén a Szilágyság felé lejtősödő *Alszeg*, végül ettől keletre Kolozsvárig a Nádás-patak völgye, vagyis *Nádasmente*. Mivel a Nádasmentébe a párhuzamos Kapusvölgyi falvak is beletartoznak, ezt a harmadik kalotaszegi kistájat kolozsvári átmeneti vidéknek is nevezzük. Kalotaszegi tanulmányok emlegetik a *Cifravideket* is, ez a Nádasmente egy része, főleg Daróc, Mákófalva, Bogártelke, Vista és Méra.

Kalotaszegen az asszonyok létrehoztak egy sajátos – csak erre a vidékre jellemző hagyományra alapozott szövésből, varrásból, hímzésből és ruhakészítésből álló „háziipart”, amely forma és motívumgazdagságával európai hírnevet vívott ki magának. A vidéken ma is él a tárgyi népművészet több ága: a fafaragás, a bútorfestés, a szövés, a varrás és hímzés, valamint a férfi és női viseletkészítés.

A kalotaszegi famunkák igen sokfélék. Leglátványosabb a remek arányérzékkel megalkotott fedeles kiskapu, melynek két tartóoszlopát geometrikus vagy növényi mintázatú faragással díszítik. Az utóbbi években fellendült a fafaragás gyakorlata. Jelentős a bánffyhunyadi Kudor-dinasztia tevékenysége. Ugyancsak említést érdemelnek Sárvasár, Körösfő és Magyarókerke alkotóműhelyei. Híres kőfaragó műhelyek is fellelhetők Kalotaszeg területén. Kitűnnek a vistai és zsoboki faragások.

Fafaragás, bútorfestés, fazekasság, amelyeket a néprajztudomány népművészetnek nevez, tulajdonképpen inkább népi mesterségek. Az esztétikai érzék megnyilvánulása mellett – ami minden művészet sajátja – a népi alkotások feltétlenül a használathoz kötődnek. A vidéki em-

ber azokat a tárgyakat díszítette, amelyek a közvetlen közelében voltak, a kapanyéltól a ruhaneműig. Az, hogy a faragás vagy a bútorfestés mesterséggé fejlődött, az annak köszönhető, hogy vidékenként kialakult egy-egy többé-kevésbé egységes stílus vagy motívumhasználat, ami nemzedékről-nemzedékre hagyományozódott. Malonyai Dezső kifejti a magyar nép művészetéről írt munkájában, hogy a falvak elszigeteltsége teszi egyedivé a különböző vidékek népi alkotásait, de ugyanez szabályozza az egyéni alkotó „művészkedő” hajlamait is. A közlés a tárgy használhatóságát előbbre tartja a díszítettségénél, így válik például a bútorfestés mesterséggé: a művészi hajlam kamatoztatásánál fontosabb a régi motívumok megfelelő festése.

Kalotaszegen elsősorban földművelésből élt a lakosság de a föld gyöngye minősége miatt a férfiak nagy része „mesterséghez is ért”. Inaktelkén varga és darócvarró foglakozást űznek, Jáktelkén szalma-kalapok készülnek, híresek a magyargyerőmonostori gyontáros ládák, Magyarvalkón cserépedényt díszítenek. Bánffyhunyadon pedig szücsök és fazekasok dolgoztak. „Ritka az olyan kalotaszegi gazda, aki ne maga készítené gazdasági eszközeit, a díszítő faragáshoz meg a legtöbb ember tud” – írja Malonyai Dezső.

Kalotaszeg népi alkotásaira csak újabban jellemző a cifraság. A díszítés itt elsősorban a jó mód jelzése: a családok igyekeztek minél hímesebb bútort adni lányaiknak, minél cifrábbra festeni a kapuzábját. A festés a faragás mellett a díszítés egyik legelterjedtebb módja. Szinte minden használati tárgyat kihímeztek: vetéltöt, vászonfeszítőt, csüllöt, az orsófogót, az orsónehezítőt, a kapatisztítót. A legények gyakran ajándékoztak díszes tárgyakat szerelmi zálogul – akár festett kisszéket is, amit a lányok magukkal vittek a fonóba. Minden faluban akadt valaki, aki értett a faragás-festés mesterségéhez, de az is megtörtént, hogy egy-egy kapu, ún. utcaajtó díszítéséhez az egész rokonság kalákába gyűlt. Egy sárvásári kurátorról azt tartja a fáma, hogy „formás a házában minden, a tornáckarfa ki van csipkézve, a bútor hímes, díszes a villatartó, a kanáltartó, a kis pad szélire tornácot húzott, hogy le ne kíváncsozzék a vizes kancsó.”

A lakásbelső berendezési tárgyait szívesebben díszítik festéssel, amely kevés, de annál hangsúlyosabb színből áll. A régi bútorok alapszíne zöld, az újabbaké kék vagy fehér. Az általánosan használt díszítmény egy stilizált kancsóból kinövő, mindig szimmetrikusan komponált virágcsokor. Festett bútorokat ma Nyárszón és Mákóban készítenek.

Mákófalvi bútorfestő *Kovács Pali Ferenc*, akiről a dokumentumfilmet készítettük. A kolozsvári Brassai Sámuel Líceumban végzett, tanárai korán felhívták a figyelmét a falusi népi kultúra értékeinek megőrzésére. Később karácsonyfadíszeket festett. A rendszerváltás után otthonmaradt és minden idejét a bútorfestésnek szentelte. Édesapjától tanulta a mesterséget, aki a helyi bútorfestő-asztalos iskolában ismerte meg a bútorfestést.

Csákány Károly mákói kántor indította a bútorfestő-asztalos iskolát. A kántori lak műhelyébe 13-14 fiatal járt asztalosmesterséget és bútorfestést tanulni a környékről.

*Kovács Férfi Ferenc*től tudtuk meg, hogy a szövöszékeket (esztovtákat) készítő asztalosok egy idő után átálltak a bútorfestésre. Ládákat faragtak, eleinte kemény majd később fenyőfából. Eleinte csak a rovásokat, majd később az egész ládát színezték. Az esztergált, puhafából készült ládákon kazetták vannak. Ezek a ládák alkalmasak voltak a ruhaneműk, zsákok tárolására. A ládának három látható oldalát és a fedelét díszítik, néha azonban a fedél belső részét is. Legaprólékosabban a láda elülső oldalát festik, ezen az oldalon és a tetőn a középvonaltól jobbra és balra két négyzetes mezőt alapoznak más színnel, ezek a kazetták. Ezekbe a mezőkbe kerül a fődísz, de a székelő bútorfestőkkel ellentétben a megmaradt keretszerű részt is hímezik.

A cifra díszítést nemcsak a motívumok gazdagságával érik el, hanem az erős, tömény színnek bátor használatával is. Az alapszínek a viritó kék, zöld, sárga, piros. Bár most divat a tisztasoba mellett egy „városi” bútorral berendezett szoba használata is, nem is olyan rég még nem túrték meg az egyszínű, gyári bútort, egyes gazdák legalább fekete festékekkel becsíkozták, hogy „tigrises” legyen.

A kalotaszegi bútorfestés négy dologban egységes: minden festett bútor darab alapszíne a kék, kazettás a motívumok beosztása, tömör színeket és kevés motívumot használnak (tulipán, rózsza, szegfű, gránátalma, a gyöngyvirág és az elnyílt gyöngyvirágra emlékeztető piros bogyók, ritkábban madár). A tulipán lehet 3, 5 és 7 szírommal rendelkező, mákói különleges-

ség a hulló tulipán. Ezek a virágok a mákói bútorfestésben szigorúan egy száron találhatóak. Ez a szár egy bojtval, vagy egy kehelyből indul ki. Elemzők életfát látnak benne, melynek a csúcán a hulló tulipán egy angyalhoz, a tisztaság motívumához hasonlít.

A bojtval, mint minden falusi ember által készített tárgynak, eleinte funkciója volt: a ruha újját kötötték össze vele. Később kezdtek díszítőelemként használni a viseletben, csizmán, majd az asztalok, ládák, ágyfők szélén is megtaláljuk.

A hagyományos bútorfestésben megjelenő virágmotívumok stilizáltak, újabban azonban megjelentek – a pántlikás varrás nyomán – a természetes, természetű rózsamotívumok. Ma a varrásban aprólékosan kidolgozott rózsát legtöbbször sablonok alapján festik, a bútoron ezért nagyméretű, egységes színű virág jelenik meg.

A nyárszói bútorfestésre a világoskék alapon található vajsárga kazetták jellemzőek. A motívumok nagyobbak és főleg tenyérnagyságú fehér-piros tulipánokat rajzoltak, amelyeket feketevel kontúroznak. Vistában a bútorfestés *Géci Náni* nevéhez fűződik, aki szintén a nagy motívumokat kedvelte.

Lássuk, milyen bútorokból áll egy kalotaszegi szoba berendezése. Az utcára tekintő ablak alatt, szemben a bejárattal van az *első pad*, amely sarokra áll a *bal paddal*, a ház udvar felé eső fala mentén, ide ültetik a vendéget. A pad hagyományosan földbe ásott sason és cölöpökön áll. Előtte az asztal. A bejáróajtótól jobbra, a sarokban van a kemence, mellette pedig a *pucik-pad*, a gyermek alvóhelye. A harmadik sarokban, a kemence és az első pad között az ágy található: előtte négy *egyes szék*, olykor karosszék (a támlás padot nevezik székeknek, maga a szék *egyes szék*). A bejáróajtótól balra a negyedik sarokban, a keskeny *vízpad*. Az ágy végében az *esztováta*, a szövőszék. Az első pad és bal pad felett a sarokban az *öveges téka*, módosabb helyen az ágy mellett fali *téka*. A padok fölött a *fogas és tálas*, az *első fogason* lógnak a kancsók és ott a keretes kis tükör is. A bejáróajtótól jobbra: fogas és polc a főzőedényeknek s *fazokaknak*. A mestergerendára erősítve áll a *hosszú póc*, ezen áll, ezen áll, gyermekkéztől távol, a gyújtó, a beretva, valamint a biblia és a tükör. Az ágy általában 130 cm magas, úgy, hogy alatta elfér a láda vagy a kihúzható *karikáságy* a gyermeknek, az ágy végében pedig a *szuszék*. Az ágy fölött, módosabb helyen pedig minden üres falon van egy *rúd*, erre rakják ki főleg ünnepnapokon a szép varrottast. Manapság a kalotaszegiek szinte teljesen átvették a „városi” divatot, azonban a módosabbak vagy azok, akik a faluturizmustól egy kis többletkeresetet várnak, külön *tisztaszobát* rendeznek be, ahová csak látogatókat fogadnak. Az itt összegyűjtött padok, ládák, keretes tükrök, magasra vetett ágyak között találunk a nagymama hagyatékából, de az igényesebb gazdák ma is készíttetnek festett bútort hozományként.

A láda kora nem csak a festék állapotából látszik. Váltás történt a színekben: az újabb bútor alapszíne a fehér, erre piros vagy kék mintázat kerül. A motívumok közé pedig gyakran idegen elemek is bekerülnek, a régi, stilizált rózsza helyett például sokszor látunk kissé túl díszes, fodros rózsát.

420-440 székhalmazt ismerünk a magyar népművészetben. Kalotaszegen 15-20 székhalmaz található. Mákón a *kontyos szék* a leggyakoribb. Ehhez egy monda is kapcsolódik. Ha a kontyos női fejhez hasonló domborulatok egymással szembe néznek, akkor béke van a házban. Ha viszont fordítva vannak, akkor a ház ura és úrnője haragban vannak és vendéget nem fogadnak.

A kontyos szék legfőbb dísz az egyetlen deszkából kifaragott támla, ami félkör alakú csúcsosodásban – kontyban – végződik. A támla közepén gyakori a szív alakú rés, ami a könnyebb emelésre szolgál, az ülöke pedig lekerekített sarkú, kétoldalt homorú. A bútorok eredeti alapszíne a kék, erre kerülnek a különböző geometrikus- és virágminták, piros, zöld, sárga, fekete és fehér színnel. A szék támláján egy szárból, indából ágaznak szét a virágok és levelek, a szív alakú kivágás körül kétfelé válva. Az inda egy cserépből vagy vázából indul ki, de nem ritka a végére kötött bojt sem. A mintázat a szék tetején hulló tulipánban végződik: a szirmait lefelé hajtó tulipán szépen követi a szék kontyának vagy az ágyfő faragásának ívét.

Mákófalván gyakori a színes fonókerék és a guzsaly is. Egyes részeit, különböző színűre mázolják, csak a szélesebb tagokon van némi dísz, például felfutó inda, két oldalt bogycákkal.

A tálasan a fogak szerint tagolódik a díszítés; a fogak közé eső rész ki van töltve rózsácskákkal egy bikali kék tálasan, a rózsácskákat levélfűzér köti össze s két végén lefelé forduló tulipánnal, végződik. Egy mákói kék tálasan hullámosan halad a levélfűzér a fogak fölött,

alatta gyöngyvirág, tulipán tölti ki a köröket és a hulló tulipán. Egy mákói kék kanáltartó lapját a kanáltartó rész tagolja, a díszítésre szánt mező közepén vörös tulipán áll s onnan erednek, jobbra-balra el, a hullámosan menő szarak s rajtuk gyöngyvirágok, rózsák, tulipánok.

Bár a turizmus hatására a hagyománytól eltérő motívumok és új dísz tárgyak jelentek meg, Kovács Pali Ferenc és a Bokréta Egyesület más lelkes tagjai igyekeznek megőrizni a mesterséget és megszerettetni azt a fiatalokkal. A Mákófalván szervezett gyermek- és felnőtt táborokban bárkit szívesen látnak.

Toth Orsolya – Zsizsmann Erika

Források: Várady Pál – Borbély Anikó: Kalotaszeg. II. köt, Zrínyi Nyomda Kiadója, Bp. 1990.; Malonyai Dezső: Magyar Nép Művészete. Budapest 1906.

Mézeskalácskészítés Csíkrákoson

Csíkrákos, a felcsíki medencében, az Olt folyó partján terül el. Nevezetességei között megemlíthetjük a templomot, – melynek első megépített része, az erődítmény jellegű torony az 1070-es évekből való –, a Cserei-kúriát, a 250 éves kápolnát és Rákos Hargita aljai határában lévő pogányvárat. Itt az ásások során kiderült, hogy a ma meglévő romokat egy kétezer éves vár maradványaira építették.

Csíkrákoson a mézeskalácskészítés régi mesterség, amelynek múltja az örményekhez nyúlik vissza. Ma több roma család is foglalkozik ezzel a mesterséggel. Sinka Márton és családja (huszonkilenc éve), Sinka Béláné (tizenöt éve), Sinka Nándor (tizenöt éve), Zerkula András (tizenöt éve), Bánfy Mihály (tizenöt éve).

A nép életében régen fontos eseménynek számítottak a vásárok, búcsúk. Ezeken a helyeken fontosak voltak a mézeskalácsok, melyekkel a vásárlók érzelmeiket, gondolataikat is ki tudták fejezni. A szerelmesek szív alakú pogácsát vásároltak egymásnak, más esetben a lányok a fiúknak ló, a fiúk a lányoknak meg baba-mézeskalácsot ajándékoztak. A szomszéd települések búcsújaira ellátogató emberek búcsúfiát vásároltak az otthonmaradottaknak.

Az 1900-as évekig a mézespogácsák kevésbé voltak cícomások, mint manapság. Ezek úgynevezett barna pogácsák voltak, ánizzsal, meg mézzel ízesítve. Régen ez különleges édességnek számított. Íze felejthetetlen maradt annak, aki kóstolta. Egy 1936-ban kiadott kalendáriumban a november 21 és 29 között meghirdetett Csíkrákosi Országos Vásáron nélkülözhetetlen ínycsengő volt a barna pogácsa.

Gyűjtésemet magam készítette kérdőív segítségével végeztem, személyesen ellátogatva beszélgetőtársaimhoz.

Első a csíkrákosi születésű Bánfy Mihály volt. Ő dédnagyanyjától, Péter Orsolyától „lopta el” a mesterség csínját-bínját. Náluk ez családi foglalkozás. A kalácskészítés két legfontosabb műveletében, a gyúrásban és a készítésben betartják a hagyományos módszert. Elmondása szerint nagy pontosságot és energiát kíván ez a foglalkozás, alapfeltétele a sokéves tapasztalat. A családban foglalkoztatottak: Bánfy Mihály – a férj – a sütést és a dagasztást, Bánfy Erzsébet – a feleség – a kisírtést (nyújtást) és a formázást, Bánfy Márta – a leány – a díszítést végzi.

A búcsú népszerűségétől függő mennyiséget két nappal előtte dagasztják be. A tészta kelési ideje egy éjszaka, másnap történik a sütés és a díszítés. A munka az úgynevezett pincelakásban történik, ez egy 4x4 méteres helyiség. Itt található az ún. munkásasztal, ezen gyúrnák, formázzák, sírtik a tésztát. Itt vannak a polcok, ezen tárolják a frissen sült, kihűlni való pogácsákat, továbbá a háromszakaszos kagyló, valamint a nagy sütő, melyben egyszerre három adag pogácsa sül, van itt még egy szekrény, melyben a mézeskalács készítéséhez szükséges eszközök találhatóak: tésztasírtó, nagy- és kis szívformák, rózsakarika, baba-, kosár-, csizma-, szív-, nyúl forma, rózsászó. A díszítésben nélkülözhetetlen eszköz a *ramflicső*, ennek segítségével kerül dísz a mézeskalácsra.